

Jón Kalman Stefánsson

## Hemellichamen op de uiterste rand van de wereld

(Himintungl yfir heimsins ystu brún)

Jón Kalman Stefánsson (Reykjavík, 1963) is een van de belangrijkste schrijvers van IJsland. Hij werkte in de visindustrie, als metselaar, en als politie-agent op het vliegveld van Keflavík, voordat hij zich vestigde in Mosfellsbær in de buurt van Reykjavík, waar hij werkte in de stadsbibliotheek en met schrijven begon. Momenteel woont hij in het hart van Reykjavík. Zijn werk is in meer dan twintig talen vertaald en Jón Kalman heeft in heel Europa prijzen voor zijn werk in de wacht gesleept, waaronder de IJslandse literatuurprijs voor *Zomerlicht, en dan komt de nacht* en de Per Olav Enquist Prijs. Zijn internationale doorbraak kwam met *Hemel en hel* (2007). In 2018 werd Jón Kalman Stefánsson genomineerd voor de alternatieve Nobelprijs voor de literatuur. In Nederland werden zijn romans vier maal genomineerd voor de Europese Literatuurprijs (prijs voor de auteur en de vertaler). In 2019 kreeg hij in IJsland de prestigieuze onderscheiding 'Ridder in de orde van de valk'. Voor vertaler Marcel Otten is dit de twaalfde roman van Jón Kalman Stefánsson die hij vertaalt. De roman *Hemellichamen op de uiterste rand van de wereld* is genomineerd voor de IJslandse Literatuurprijs 2024.

De roman speelt zich af in het begin van de 17<sup>e</sup> eeuw, 1615, in Meyjarhól, Brúnisandur. De verteller, Pétur, herinnert zich toen hij daar zes jaar geleden voor het eerst aankwam hoe drie Engelse doggers in een storm schipbreuk leden en alle opvarenden verdronken. De IJslanders probeerden hen tevergeefs te redden. Nu, zes jaar later, na een andere schipbreuk, is men van plan alle buitenlanders te doden. De verteller, een dominee, die zijn overleden voorganger op Strandir opvolgde, herinnert zich hoe hij welkom werd geheten door Dóróthea, de huishoudster, en Jósep, een boer, die vijftien jaar geleden de kerk bouwde. Hij herinnert zich zijn studiegenoot op de Latijnse School, Kolbeinn, die in het zuiden tot priester is benoemd en die al vroeg in zijn leven zijn eerste kind en zijn zwangere vrouw verloor. Alexandra, de dochter van Dóróthea, is naar hem gestuurd om Kolbeinn 'in de duisternis van zijn verdriet' met gezang weer op de been te helpen. Zes jaar later voedt Dóróthea de dochter van Kolbeinn en Alexandra, Þorgerður, en haar aangenomen zoon Guðmundur op. Guðmundur was als achtjarige jongen liefdevol door Dóróthea opgenomen die zich in doodsangst wilde verdrinken. Guðmundur was aangesloten bij een misdadiger, een zwerver, die er een troep kinderen erop nahield, die voor hem steelden terwijl hij niets-angwanende boeren onderhield met verhalen en gezang. Zijn kwalijke inborst was hem

voortgegaan en hij werd door een boer met zijn honden weggejaagd en hij verbrandde in het kokende water van de hete bronnen. De andere kinderen vluchtten en Guðmundur wilde zichzelf verdrinken waarop Dóróthea hem redde.

De verteller brengt zijn tijd meestal door met schrijven over allerlei onderwerpen – onder andere over de saga's en de Edda voor tal van geleerden in het buitenland – en hij kopieert de oude Ijwslandse saga's. Voor het overige verwaarloost hij alles.

Hij vertelt de huishoudster over de Latijnse school in Hólar waar hij met zijn moeder woonde, dat zijn vader jong stierf, vervolgens zijn zes jaren in Kopenhagen, en twee jaar in Engeland bij prof. Adams in Cambridge. Dóróthea onthoudt alles letterlijk wat hij haar voorleest, zelfs saga's van honderden pagina's lang. Zijn vriend Arngrímur komt langs die het monumentale werk *Crymogæa*, over de geschiedenis van IJsland en de IJslandse saga's, heeft geschreven. Pétur besluit met de parochianen kennis te maken, hij ontmoet Katrín en Hákon, het meest gerespecteerde echtpaar in Brúnisandur, de enige boer in de wijde omtrek die zijn land, met een bos, zalmrivier en warmwaterbronnen, in eigendom heeft.

Drie Spaanse schepen van walvisvaarders lijden schipbreuk, maar de meeste Spanjaarden overleven het en trekken – afgaande op de geruchten - plunderend door de omgeving. De districtsgouverneur Ari Magnusson beveelt de Spanjaarden gevangen te nemen en te doden. De Spanjaarden zijn echter geen vreemdelingen, al jaren werd er met hen, net zoals met de Engelsen en Hollanders, handel gedreven, met instemming van Ari, tegen de wil van de koning. Men kende velen bij naam en toenaam en er ontstond zelfs zoiets als een Spaan-Ijwslands woordenboek. De districtsgouverneur heeft boeren opgetrommeld, op straffe van een boete aan de koning (hetgeen natuurlijk in zijn eigen beurs terechtkomt) om de Spanjaarden op te sporen en te doden en Peter moet de jongemannen voor de onderneming de zegen geven. Pétur komt in gewetensnood.

Een jonge arbeider komt vertellen dat John – van wie Pétur het hondje Sappho had gekregen – met zijn jongste zoon is aangekomen. Pétur is opgegroeid in Holar, weet niet wie zijn vader is. Hij vertelt, aangespoord door Dóróthea, in wat je een brief zou kunnen noemen, zijn levensverhaal: over zijn grootvader van moederskant, Magnús. Zijn overgrootvader was in dienst bij de beruchte katholieke bisschop Jón Arason, wiens Latijn het zwaard was en niet het woord van God. Zijn overgrootvader werd naar de koning in Denemarken gestuurd waar 'Luthers woorden duidelijk hadden geklonken.' Eenmaal terug werd hij door Jón geëxcommuniceerd zodat hij naar Kopenhagen vluchtte waar de koning Olafur, nadat Jón was geëxecuteerd, hem tot bisschop van het ware, Luheraanse geloof Hólar benoemde. Terug in IJsland werd Magnús uit zijn ambt gezet en vervolgd. Hij had echter zijn zoon, Magnús, naar Strandir gestuurd waar hij door een zekere Narfi uit Kaldbak werd uitgehoord over de broekdrukkunst en de boekwerken die ermee waren gedrukt, over nieuwe landen die ontdekt waren, koningen uit Zuid Europa etc. Met andere woorden: de wereld is in beweging en dat nieuws heeft eindelijk IJsland bereikt. Bisschop Jón Arason

wordt uiteindelijk samen met zijn twee zonen onthoofd en Magnús gaat terug naar zijn vader.

Een arbeider van Narfi komt terug om Magnús te vragen mee te komen. De oude vrouw vertelt over Úma, de dochter van Narfi, en een vrouw uit de bergen. Een beeldschoon meisje dat huwelijkskandidaten tot waanzin dreef. Magnús moet Úma's mentor worden. Eenmaal terug in Hólar wordt Magnús door zijn vader overreed om met een net meisje te trouwen. Úma is echter zwanger en zij spreekt de vloek uit dat zowel zij als Magnús zullen sterven, maar dat hun kind zal overleven. Dat kind is de moeder van de schrijver Pétur.

Zij komt achttien jaar later uitgehongerd naar Hólar, iedereen is dood. Acht maanden later wordt Pétur geboren, zijn moeder sterft toen hij acht was.

Ari Magnússon komt met een huwelijksaanzoek voor Kristín, de dochter van bisschop Guðbrandur. Deze weigert bot, Kristín ziet het wel zitten en Ari wordt uitgenodigd.

Tien jaar later komt Kristín op bezoek naar Hólar, met Ari en hun twee zoontjes en met Álfðís, de moeder van degene aan wie Pétur zijn 'brief' schrijft. Negen maanden later werd het kind geboren, de dochter van Pétur en Álfðís, die met een ander ongelukkig was getrouwd. Op het Alding waar iedereen verzameld is, ziet hij ook Snorri (Sturluson) en zijn jonge dochter, Helga. Op het Ding moet een misdadiger geëxecuteerd worden; na 22 klappen lukt het de oude, seniele beul nog steeds niet hem te onthoofden, een jonge knul grijpt in en onthoofd hem met één klap.

In 1538 vaardigt de koning van Denemarken een edict, een missive, uit over de toepassing van het ware Lutheraanse geloof. De missive is in het Latijn opgesteld en de bisschop van Hólar, Jón Arason, stuurt een zwijzame soldaat erop uit om een non uit een klooster te halen die de missive uit het Latijn kan vertalen. Onderweg citeert de soldaat het beroemde gedicht *Sonotorrek* uit *De saga van Egil, de zoon van Kale Grim*. Daarmee is zijn lot – de liefde voor hem van de non – bezegeld.

De schipbreuk: een van de overlevenden, Pedro, verblijft drie weken bij Pétur en Dóróthea. Katrín komt vaak, ze praten over de nieuwe wetenschappers: Copernicus, Galileo, Keppler. Katrín en Pétur bedrijven eindelijk de liefde, Katrín neemt het initiatief.

Pétur heeft het geregeld aan de stok met Jósep, de bouwer van de kerk, recht in de leer, godsvrezend. Als hij de verhouding van Pétur en Katrín te weten zou komen, zou hij het onmiddellijk doorbrieven aan de bisschop. Als hij zou weten dat Pétur het boek van Gallileo heeft gelezen en erover correspondeert, zou hij hem het liefst als ketter op de brandstapel zien.

Een zekere Jón Gudmunsson komt bij Pétur op bezoek: hij heeft gehoord dat Copernicus een boek heeft geschreven waarin staat dat de wereld niet het middelpunt van het heelal is.

Copernicus is vanwege dit boek op de berandstapel beland. Is het waar? Is de aarde niet meer volgens de Bijbel het middelpunt van het heelal?

Jón de Geleerde is op de vlucht voor Ari Magnusson die hem wil vermoorden omdat hij over de ware toedracht heeft geschreven over de moordpartij op de Spanjaarden (waarover pas later in het verhaal wordt verhaald). Hij wil naar Engeland vluchten.

Lijken van de vermoorde Spanjaarden worden door Helga en Pétur gevonden, waaronder dat van Pedro die bij Pétur onderdak had gevonden.

Verslag van de aanval op achttien gestrande Spanjaarden die op het strand een aangespoelde walvis flensten door de 60-koppige troep van Ari Magnusson, opgehitst door hem en dominee Reynir. Ze vluchten naar een hut waar Pétur de kapitein, Antton, overreed het beetje wapens dat ze hadden, een geweer en een paar knuppels, te overhandigen en dan zouden ze vrijgelaten worden. Vervolgens worden ze allemaal vermoord. Pétur dekt, samen met John en zijn bemanning, het lijk af van Pedro en nog een andere Spanjaard. Dominee Reynir beweert in de mis in Meyarhól, terwijl Pétur ziek op bed ligt, dat de kapitein Ari's zoon aanviel en dat de Spanjaarden enorm veel wapens achter hadden gehouden.

Þorvaldur bekent tegenover Pétur dat hij homoseksueel is, en hij vlucht met de Spanjaard Sebastian. Þorvaldurs vrouw, Helga, weet van zijn geaardheid, desondanks houdt ze heel veel van hem.

Pétur is lang ziek geweest, hij verkeert in gewetensnood over zijn zwijgen over de moordpartij, en pas in april vertelt hij in zijn preken over wie nou eigenlijk een buitenlander, een vreemdeling is. Is Christus niet de grootste vreemdeling als hij hier zou komen om te vissen?

In de kerk noemt Pétur in een litanie alle namen van de vermoorde Spanjaarden. De goegemeente keert zich van hem af.

Helga bevalt van een jongetje, het leeft maar twee uur; Pétur is de vader. Het jongetje wordt door Þorvaldur Pétur genoemd en vervolgens gedoopt.

Arngrímur en Kristín keren zich tegen Pétur door wat hij in de kerk heeft gezegd, over de leugens van Ari Magnusson en dominee Reynir. Arngrímur zegt hem naar Hólar te komen, want de arm van Ari is lang en het zal Pétur zijn kop kosten. Kristín zegt hem in zes regels op te houden over de dode Spanjaarden te preken. Pétur vertrekt uit Brúnisandur.

Ogenschijnlijk gaat de roman over de slachtpartij op de gestrande Spaanse (om precieser te zijn: Baskische) vissers. Dit is echter een kapstok waar Jón Kalman zijn eigenlijke verhaal aan ophangt: aan de hand van het hoofdpersonage, de priester Pétur, probeert hij te

beschrijven wat het betekent mens te zijn. Met als diens tekortkomingen, twijfels, onzekerheid, lafheid, maar ook een mens die nieuwsgierig is, vele talen kent, moed toont, probeert een christen te zijn. Pétur is zwak in de liefde, wordt makkelijk aangetrokken door vrouwen, maar kan geen vrouw vinden die ongehuwd is en de zijne zou kunnen zijn. De liefde is sterk in Péturs hart, maar het zijn ook de mensen die het dichtst bij hem staan die belangrijk voor hem zijn. Hij is in zekere zin een moderne man, zeer goed geïnformeerd over allerlei zaken uit Europa, over de 'moderne' tijd waarin Gods woord niet alleen zaligmakend is, een tijd van nieuwe uitvindingen, van de wetenschap, waarin het bewijs wordt geleverd dat de aarde niet meer het middelpunt van het universum is. Het duurt lang, tientallen jaren, voordat die nieuwe wereld op een vlek op de landkaart, 'de uiterste rand van de wereld', het noordwesten van IJsland, doordringt. Met als spreekbuis de priester Pétur die uiterst voorzichtig moet manoevreren om de lokale bevolking, de clerus en de gezaghebbers niet in het harnas te jagen. Dit alles wordt verwoord in wat lijkt op een brief om zijn woede te uiten over de gebeurtenissen die het dorp Brúnisandur hebben geschokt en zijn bestaan en dat van zijn dierbaren hebben ontworteld. Omdat God soms wegkijkt en toestaat dat mensen in demonen veranderen. Wat gebeurt er met degenen die koppig de waarheid vertellen over wat er is gebeurd? De vergelijking met de huidige tijd waarin vele verworvenheden uit de vorige eeuw op de vuilnisbelt worden gesmeten ligt voor de hand. Hoe weinig is er voor nodig dat mensen zich als wilde dieren gedragen? Wat is belangrijker: de waarheid vertellen of degenen van wie je houdt beschermen? Begraven we de waarheid en de gerechtigheid zodat het makkelijker wordt om te leven? Stefánssons taal sluit aan bij de tijd van het verhaal, met vele verwijzingen naar de Bijbel. Hij schetst een levendig beeld van een open, nieuwsgierige en hartstochtelijke tijd, waarin de nieuwe wetenschap het geloof confronteert en de pen scherper is dan het zwaard. In de roman worden bekende historische gebeurtenissen en figuren kundig in de verhalen van fictieve personages verweven. Wederom een magistrale roman van Jón Kalman Stefánsson.

Marcel Otten

Jón Kalman Stefánsson over zijn nieuwe roman: 'Het verleden heeft altijd iets met ons te maken. We zijn hier en zijn zoals we zijn vanwege wat er in het verleden is gebeurd. Als we onszelf en het heden willen begrijpen, moeten we het verleden onder ogen kunnen zien. Alle gebeurtenissen, of ze nu verschrikkelijk zijn, zoals de moordpartij op de Basken of niet, vertellen ons altijd iets over onszelf als mens en als volk.'

'Het is een onderwerp dat mij al heel lang bezighoudt of sinds ik ruim 30 jaar geleden voor het eerst over de moordpartij las. Ik vermoedde meteen dat ik vroeg of laat met dit

onderwerp te maken zou krijgen. Dit zijn verschrikkelijke gebeurtenissen en uniek in onze geschiedenis. Afgezien van de aard ervan, al het drama en de brutaliteit, viel het mij op hoe weinig er over de gebeurtenissen was bericht.'

'Er kan tot op zekere hoogte worden gezegd dat ieder mens twee keer sterft; eerst als het hart stopt met kloppen en dan als mensen vergeten worden. Die dood is misschien nog angstaanjagender en zo vol onrecht. Je loopt door begraafplaatsen, je ziet duizenden namen, en de meeste daarvan zijn misschien helemaal vergeten. We weten niets over hun geschiedenis. Of ze nu gelukkig waren, hoe ze hun koffie wilden, hoe ze glimlachten, hoe ze praatten, hoe ze liefhadden. Als iemand vergeten wordt, als niemand hem meer herinnert, heeft de dood zijn absolute overwinning behaald. Een van de dingen die mij als schrijver drijft, is proberen dit te veranderen. Daarom ga ik in mijn boeken, of ik nu over het heden schrijf of niet, altijd terug naar het verleden en probeer vergeten mensen terug te halen en in het licht van het leven te brengen. Als ik erin slaag verhalen zo te vertellen dat ze weer tot leven komen, ben ik er in zekere zin in geslaagd de dood te overwinnen.'